

גדרי השליחות ושייכותם במצוות'

בקדושין מב: מופיעה משנה (ממסכת בבא-קמא נט:): הדנה בשליחות לדבר עבירה.

ממשנה זו מסיקה הגמרא, כי בשליחות לדבר עבירה הנעשית על-ידי חרש, שוטה וקטן, המשלח פטור (מדיני אדם אך לא מדיני שמים. ופשיטא שהשליח (- חרש, שוטה וקטן -) פטור שאין בו דעת ולפיכך אינו בר-ענישה). ואולם, אם השליחות נעשית על-ידי פיקח, הרי שהשליח יהא חייב והמשלח פטור!

תמיהה על כך הגמרא: ומדוע לא נאמר אף פה "שלוחו של אדם כמותו", ונחייב את המשלח? ועונה, שבמקרה זה, היות ומדובר בשליחות לדבר עבירה, נפנה לשליח הפיקח, ונאמר לו: "דברי הרב ודברי התלמיד - דברי מי שומעים?" (דהיינו, הגם שנשלחת על-ידי פלוני לעבירה זו, הלא היה לך להישמע לדברי הרב - הקב"ה ולא לתלמיד - המשלח). מקשה על כך הגמרא ממשנה השנייה במסכת מעילה ריש פרק ה, אודות שליח הנשלח לדבר עבירה - מעילה, ועשה שליחותו כבקשת המשלח, שם הדין הוא שחייב המשלח בקרבן מעילה. ואם השליח טעה ולא ביצע את השליחות כבקשת המשלח - חייב השליח בקרבן מעילה. (ומבאר רש"י - במה דברים אמורים, במשלח שטעה במעות הקדש וסבר שהן חולין, ונתנן ביד השליח לקנות בהן דבר אחד וקנה בהן השליח דבר שני).

ותודה הגמרא, מדוע לא נאמר אף פה כי בשליחות לדבר עבירה יהא השליח חייב בכל מקרה, ואמאי שנינו כי במקרה שנעשתה השליחות כדין על-ידי השליח שהמשלח חייב, הלא בשליח לדבר עבירה פוקעת השליחות? משיבה הגמרא, כי אכן זהו מקרה יוצא מן הכלל, שכן למדנו מגזירה שוה מתרומה שיש שליחות במעילה כפי שיש שליחות בתרומה (מן המילה "חטא" המופיעה בשני המקומות - רש"י ד"ה 'חטא חטא מתרומה').

התוספות על אתר בד"ה 'אמאי מעל', מבארים את שאלת הגמרא, בהעמידם את הסוגיא באוקימתא שבה השליח דוקא נזכר שהמדובר

1. "חבורה" על מסכת קידושין שהגיש נתנאל בחודש אלול ה'תשנ"ד.

במעות הקדש. משום שאם נאמר שהשליח שגג, לא שייך לבוא אליו בטענת "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים", שכן הוא שוגג ואם כן, ברור למה באופן זה המשלח חייב ולא השליח, ושאלת הגמרא לכאורה אינה מובנת! ומסבירים התוספות, שעל-כרחך מיירי בשליח שנזכר, ולפיכך כן שייך לבוא אליו בטענת "דברי הרב" וכו', ואזי לכאורה אין שליח לדבר עבירה, ואמאי המשלח חייב?

ומביאים התוספות ראייה מהסוגיא בבבא-קמא עט., העוסקת בגנב השולח את הכהן למשוך טלה מעדר חברו (טלה גנוב), שהגנב המשלח חייב ולא השליח, ששוב השליח - הכהן, שוגג, ולא ידע כי הטלה גנוב, ולפיכך לא שייך לבוא אליו אלא בטענת "דברי הרב" וכו', ואם כן, יש שליח לדבר עבירה בשוגג. ומכל מקום, עולה כי לדעת התוספות ההבחנה בין מקום בו יש שליח לדבר עבירה ומקום בו אין שליח לדבר עבירה, היא האם השליח הינו שוגג אם לאו, (וממילא האם ניתן לטעון כנגדו "דברי הרב" וכו').

בהלכות שלוחין בחושן-משפט סימן קפב, מביא הבעל קצות-החושן בס"ק א, את דברי התוספות-רי"ד אודות החילוק שבין מצוות ששייך בהן שליחות, לאחרות שלא שייך בהן, ומקשה עליו ומתרץ תירוץ משלו.

שאלת התוספות-רי"ד (בקידושין פב): היא: הכיצד אפשר לומר ששליח יועיל לכל דבר מצוה? הכיצד יתכן לומר לשליח, למשל, להניח תפילין במקומי או לישב בסוכה במקומי? והלא לא תתכן מציאות בה השליח יעשה מצוה עבור המשלח, ואילו המשלח ישב בביתו בלא לעשות כלום, בלא שום זיקה ונגיעה במצוה, ובכל זאת המצוה כאילו נעשתה על ידו ממש?!

ומסביר התוספות-רי"ד, שיש לדייק ולהבחין בין שני סוגי מצוות: האחד - הגם שהמצוה תיעשה על-ידי שליח, עדיין תהא זיקה ברורה, קשר ישיר להמשלח, היינו שיהא ניכר "שם המשלח" על זו המצוה (או שתהינה השלכותיה של מצוה זו נוגעות למשלח וחלות עליו). השני - שכאשר המצוה תעשה על-ידי שליח, לא יוכר כלל "שם המשלח", ולא תהיינה כל השלכות או חלויות מזו המצוה עליו.

כדוגמאות לסוג הראשון, מביא הרי"ד את הקידושין והגירושין, בהם הגם שהשליח מקדש/מגרש, הרי ברור מי הוא המשלח, שכן שמו כתוב בפירוש בגט או בקידושין, ומה גם שכל חלויות הקנין והאיסורים וההיתרים השונים הנובעים מקידושין/גט אלו, חלים במוכח ובפירוש על המשלח.

וכן בתרומה - הגם שהשליח הוא התורם בפועל, עדיין התרומה של המשלח היא, ואם כן, החסרון שלו, וכן כעת הפירות של המשלח מתוקנין. וכן בקרבן פסח, שהמשלח הוא שיאכל ועל שמו נשחט, הגם שהשליח שחט. מה שאין כן בסוג השני, דוגמת ישיבה בסוכה, או ציצית ותפילין, שאם נעשו על-ידי שליח, לא חל דבר על המשלח, ואין שום זיקה וקשר המכירים את "שם השולח" על המצוה.

ועל כך מקשה הקצות, הכיצד ניתן לחלק בסוגי המצוות על-פי סברה כזו? והלא אם לא היתה מחדשת לנו התורה שאין שליחות לדבר עבירה, הרי שאף לדבר עבירה היתה שליחות, ואז הגם שאין שם המשלח ניכר על העבירה, שאנו אומרים שהיתה שליחות והמשלח הוא בעל העבירה. - וכן מצינו בדעת שמאי הזקן שסבירא ליה שהשולח שליח להרוג - שלוחו של אדם כמותו, והגם שאין המשלח עושה כלום.

אלא מתרץ הקצות, שיש לחלק באופן אחר בין שני סוגי מצוות. האחד - מצוות שיש בהן עשייה, דהיינו שיש בהן מעשה, ואז בזה שייכים גדרי שליחות, ושלוחו של אדם כמותו. והשני - מצוות שאין בהן עשייה, דהיינו שעשיית המצוות מוצאת את ביטוייה דוקא באופן סביל (פסיבי) ולא פעיל (אקטיבי), כבסוג המצוות הראשון (למשל מצות שמיעת קול שופר), ובזה לא שייכים גדרי שליחות.

לראייה מביא הקצות את דברי הרא"ש בנדירים עב: אודות העושה שליח להפר את נדרי אשתו, שם פוסק הרא"ש "דממילא לא שייך (בזה) מינוי שליחות", שכן הבעל מפר את נדרי אשתו רק לאחר ששמע הוא באוזניו שלו את הנדר, ואינה דומה שמיעת השליח לשמיעת המשלח, שהשמיעה יכולה להעשות רק על-ידי הבעל ("ושמע אישה").

ואם כן, מצוות שיש בהן עשייה כקידושין וגירושין ושחיטת הפסח, שלוחו של אדם כמותו, ואולם מצוות שאין בהן עשייה, סבילות, שהמצוה חלה על העושה אותה באופן שאינו תלוי בעשייתו הפעילה, כגון שמיעת שופר וישיבה בסוכה. הרי שבאלו אין שלוחו של אדם כמותו, ולא שייך בזה גדרי שליחות.

ובזה תתיישב גם הקושיה הנ"ל, שגם למאן דאמר דיש שליחות לדבר עבירה, זה משום דיש בזה מעשה פעיל (ודייקנו בשיעור, כי בעבירה המבוצעת באופן סביל אין העבירה קרויה על שמו, אלא על המבצעה באופן פעיל דוקא!).

וכן גם במצוות דוגמת ציצית ותפילין, שיש עשיה במוחש, הרי ששלוחו של אדם כמותו, היינו לענין עשיית השליח כעשיית המשלח עצמו, אבל עדיין אם הניח השליח את התפילין על ראשו שלו, הרי זה כאילו הניח המשלח את התפילין על... ראשו של השליח ולא ראשו שלו, ולכן לא קיים המצוה, שזו מצוה שמתחייב שיעשנה רק בגופו שלו! וכן בסוכה ולולב וכדומה, כיון דגוף שלוחו לא הוי כגופו, לא עשה המעשה בגופו אלא בגוף שלוחו.

סיכום

מצינו שתי דיעות באופן חלוקת המצוות לענין שייכות גדרי שליחות בהן:

1. תוספות-רי"ד - מצוות שכאשר נעשות על-ידי שליח, עדיין ניכר עליהן "שם המשלח" בכל אופן שהוא, יש גדרי שליחות. לעומת מצוות שכאשר נעשות על-ידי שליח, לא ניכר בהן "שם המשלח", אין גדרי שליחות.
2. קצות-החושן - מצוות שיש בהן עשיה, פעילות אקטיבית, יש גדרי שליחות. מצוות שאין בהן עשיה אין גדרי שליחות.